

Det som aldrig får hända igen

«Mellan klockan två och tre på eftermiddagen den 7 maj 1697 hände det som alla vetat måste hända: den pampiga gamla kasen Tre kronor sprang i brand uppe på sin slottshöjd. I ett svep var lågorna överallt och knaprade sig feta på koltorra bräder och bjälkar i de kungliga husen. Det fanns inget att göra – på några timmar blev borgen ett sotigt ekande spökkvarter.»

Den 7 maj 1697 brann det gamla renässansslottet Tre kronor, den svenska kungaborgen, vars äldsta delar räknades från mitten av 1200-talet.

I år är det alltså 300 år sedan den stora slottsbranden, kanske inget egentligt jubileum att fira men en händelse att

dra lärdom av. Branden började på vinden i en skorsten ovanför dåvarande rikssalen. Hela den gamla slottsanläggningen brann ner – utom den nyligen ombyggda norra längan som ritats av Nicodemus Tessin den yngre. Norra längan brann visserligen också och skadades kraftigt, men murarna stod kvar. Idag är rumsindelningen i stort sett densamma som före branden. Slottskyrkan flyttades dock till södra längan när det nya slottet byggdes.

Upp i rök

Under årens lopp har brandfaran alltid varit ett gissel och oskattbara kulturvärden har gått upp i rök. Även idag inträffar stora bränder. Vem minns inte när Katarina kyrka brann 1990? Eller

den stora slottsbranden i Windsor som inträffade 1992? Branden i Wien samma år då ena flygeln till slottet Hofburg förstördes? Vid dessa bränder gick oersättliga värden till spillo.

Det kungliga slottet Windsor var inte försäkrat och drott-

ning Elizabeth måste själv betala 40 miljoner pund för återuppbyggnaden. Förödelsen var nästan total när Katarina kyrka brann, men försäkringen räckte bara till själva byggnaden vid återuppförandet av kyrkan.

Statligt ägda byggnader i Sverige är inte försäkrade. Följaktligen är Stockholms slott inte brandförsäkrat, något som ställer stora krav på brandsäkerhet och säkerhetssystem.

Visste vad han ville

Nicodemus Tessin fick omedelbart i uppdrag att rita ett nytt kungligt slott sedan Tre kronor brunnit. Redan den 21 juni, en och en halv månad efter branden, presenterade Tessin ritningar till ett slott i romersk barock med mer

än 600 rum och en yta på över 40 000 kvadratmeter.

Det har naturligtvis spekulerats i om Tessin låg bakom branden. Han ville skapa det förnämsta palatset i Europa. Stockholms slott blev också det största statspalatset, som byggdes i vår världsdelen under barocken.

Tessin visste vad han ville och han hade grundmaterialet. Det var därför han kunde arbeta fram ritningarna så snabbt. Han hade också just ritat ombyggnaden av den norra längan. Det säger Göran Alm, som ansvarar för slottets konst- och kulturhistoriska information.

Det nya slottet blev en kungaborg i

Tre kronors våldsamma brand 1697 i en samtida skildring. Kopparsticket bygger på en äldre 1500-talsavbildning av slottet av F. Hogenberg från 1580, varför den norra längan har det utseende den hade före Tessins ombyggnad.

en, som många idag tycker, tung och stram stil. Men när det ritades var stilen högsta mode. Det skulle ge intryck av enväldig kungamakt och bli säte för rikets styre och administration.

Romersk barock kännetecknas av strikt regelbundenhet och symmetri. Det är precis så Stockholms slott ter sig. Rakt, symmetriskt, strikt. Är det rent av ritat för att förhindra brand?

Brandförebyggande?

Fakta saknas om vilka konkreta lärdomar man drog av branden, vi kan bara tolka det vi ser, säger Göran Alm.

Stockholms slott är logiskt uppbyggt, vilket är typiskt för barockpa-

lats, med inbyggda försvarsmekanismer. De brandfarliga delarna koncentrerades till exempel till en av de fyra längorna.

I södra längan under slottskyrkan och rikssalen ritades slottsköket in. Det finns en hel del man kan tyda som brandförebyggande åtgärder. Murarna är mer bastanta här. Golven och fodret runt dörrarna är av sten – inte av eldfångt trä. Tjocka stenvälv hjälper till att bära upp golven i rikssalen och slottskyrkan.

Här fanns också två brunnar med kraftiga pumpar. Började det brinna fanns det alltså mycket vatten på nära håll. Idag står pumparna som monu-

ment över en svunnen tid – brunnarna har sedan länge sinat och köken är numera spridda i slottet.

Plats för vattenhissar

I södra valvet finns fyra interna trapphus på ritningarna, men bara tre trappor byggdes. Kanske ännu en brandförebyggande åtgärd?

Detta schakt skulle kunna vara tänkt som vattenhiss, menar Göran Alm. På den här tiden transporterade man nämligen vatten upp till vinden. Där fanns stora kar som vattnet förvarades i.

Sektioneringar fanns inte på de Tessinska ritningarna. Men de fyra valven med tillhörande trapphus, ett i varje

Slottsarkitekten Tessin försåg den södra längan i det nya slottet med vattenpumpar och brunnar, allt för att garantera ett fullgott brandförsvar. Brunnarna har sedan länge sinat, men pumparna har fått stå kvar och vittnar om forna tiders brandbekämpningsmetoder.

länga, utgör ändå ett slags sektionering, påpekar han. Det finns flera olika sorters trapphus i slottet. En typ är elliptisk. Där skulle en vattenhiss mycket väl ha fått plats.

Trots den logiska uppbyggnaden är det lätt att förra sig i denna jättebyggnad, säger Göran Alm. Men vet du inte var du är, är det bara att gå i någon riktning, snart kommer du till en trappa och kan ta dig ut! Stockholms slott har den symmetri och konsekvens som saknades i slottet Tre kronor.

Före sin tid

Man har alltid intresserat sig för tekniska innovationer på Stockholms slott. Det elektrifierades redan på 1890-talet och centralvärme infördes en bit

in på 1900-talet. Detta minskade brandrisken då man slapp värma upp slottet med kakelugnar och andra eldstäder.

En annan viktig brandförebyggande åtgärd var sektioneringen av de stora paradväningarna som gjordes i slutet av förra seklet. Branddörrarna av plåt med trompe-l'œil-målning ut mot trapphusen kom till då. Järndörrar sattes också in mellan de vackra trädörrarna, som skiljer de stora salarna åt, för att fördröja elden om det skulle börja brinna. Dessa järndörrar är så fint inpassade att de inte syns om man inte tittar noga. Varje kväll stängs de – det sker alltså fortfarande. Sektioneringen har förstärkts och förbättrats för att motsvara dagens brandskyddskrav

och varje kväll genomför slottspersonalen en säkerhetsrund.

År 1912 installerades Sveriges första brandlarm som nu håller på att ersättas av ett helt nytt system. De gamla runda larmknapparna i rött och guld sitter kvar men är inte i funktion längre.

Osynliga detektorer

År 1992 gjordes en totalbrandsyn på Stockholms slott. Brandsyneföreläggandet blev utgångspunkt för det stora brandlarmsprojektet, som sattes igång av Fastighetsverket 1992.

Vi har genomfört 75 procent av arbetet och 1999 ska projektet vara avslutat, säger Lasse Lövgren, som är Fastighetsverkets förvaltare av Stockholms slott. Det finns nu två olika typer av

brandlarm på slottet, dels högkänslighetsdetektorer, dels analogt adresserbara detektorer. Allt är integrerat i ett överordnat system.

Högkänslighetsdetektorer är installerade på vinden och i de stora paradrummen. Det är ett ickeledande system och drar alltså inte åt sig åsknedslag. Detektorerna syns inte – om man inte vet var man ska titta. En genomskinlig, tunn plastslang sticker ner strax intill lamprosetten i taket i de rum där de installerats. Denna slang suger ständigt in luft som analyseras. Larmet går om luften innehåller för mycket rökpartiklar. De analoga detektorerna är datorövervakade. Det finns fyra centraler för detta. Om det skulle börja brinna syns det på brandförsvarstablåerna och på bildskärmarna till det överordnade systemet. Via det får vakten en utskrift med upplysningar om var den larmande detektorn är placerad.

Att det är en svår och känslig miljö att installera ett modernt brandlarm i, intygar Jonas Andersson Schärman, som är brandlarmskonsult.

Förutom till brandstationen går alla larm även till slottsvakten i Västra valvet, berättar han. En av centralerna sitter i källaren där och bredvid brandförsvarstablån i Västra valvet står också den så kallade Moraklockan – 1912 års brandcentral. Alla larm går för säkerhets skull samtidigt till sos-centralen.

När hela detta system är fullt utbyggt 1999, kommer förlarm hos slottsvakten att indikera när något inträffar. Vakten får viss tid på sig att vidta åtgärder innan brandkåren larmas. Tillbud ska slottspersonalen klara av på egen hand.

Låst eller olåst?

Brandsyneföreläggandet 1992 innehöll sextiofyra punkter, berättar slottsintendenten Kristin Tollstén. Vi behövde längre tid än vi ursprungligen fick för att kunna genomföra arbetet, men nu har vi betat av de allra flesta punkterna.

Naturligtvis förekommer olika åsikter i frågor som rör vad som är vik-

'Moraklockan', 1912 års brandcentral bredvid en datoriserad brandförsvarstablå av dags datum.

tigast från säkerhetssynpunkt. Ska slottet vara öppet eller stängt, är en sådan fråga. Brandmyndigheten vill ha olåsta dörrar så att slottet kan utrymmas vid brand, säkerhetspolisen vill

ha låsta dörrar – de tänker främst på kungafamiliens säkerhet.

Kristin Tollstén nämner också att den känsliga kulturmiljön har gjort att brandmyndigheten gått med på undantag när det gäller utrymningsskyltar. Slottet har ett eget system med fristående golvstolpar, men symbolen med 'springande gubben och pilen' är den standardiserade.

Mänskliga faktorn

Vad är den troliga brandrisken på Stockholms slott, som trots att det är en stenbyggnad innehåller mycket trä, både i bjälklag och i inredningarna? En

riskanalys har gjorts och personalen har fått information om vilka risker som finns på deras arbetsplats.

Hur viktig personalen är uppenbarades verkligen i Windsorbranden, förklarar Kristin Tollstén.

Här på Stockholms slott blev vi väldigt imponerade av räddningsarbetet på Windsor. Mycket kunde räddas tack vare personalens insatser. Personalens agerande de första trettio minuterna vid en brand är fullständigt avgörande, har vi lärt oss.

Olle Johansson, som är brandingenjör och brandexpert på slottet, understryker vikten av att personalen lär sig brandförsvar. Tillbud orsakade av överhettade kokplattor och levande ljus har förekommit på Stockholms slott, avslöjar han, men personalen har ingripit och förhindrat eldsvåda.

Nu har nästan alla de 240 personer, som arbetar på slottet, gått en tvådagars brandkurs som är mycket praktiskt inriktad. De vet vad som orsakar bränder och de kan ingripa om det skulle börja brinna.

Den 7 maj i år, på trehundraårsdagen av slottsbranden, öppnar Statens fastighetsverk i samarbete med Kungl. Hovstaterna en utställning om branden och brandskyddet på slottet. Utställningen är inrymd i Spegelsalen i den del av slottet som undkom den katastrofala branden 1697, och kommer att vara öppen för allmänheten via Västra valvet. ■

Eva Molander

Osynliga högkänslighetsdetektorer installeras bland annat i Karl XI:s galleri, ett av slottets stora paradrum.